

LESBRIEF: Bekijk het maar dat handschrift!

Verantwoording

Als kinderen een jaar of tien zijn wordt hun handschrift persoonlijker. Zij gaan dan vaak steiler en minder verbonden schrijven, vooral meisjes. Ook vervormen zij de letters en gaan experimenteren, op zoek naar een eigen schrift en handtekening. Hun individualiteit, persoonlijkheid, ontwikkelt zich en komt tot uitdrukking in hun handschrift.

Kinderen in deze leeftijdsfase hebben belangstelling voor schrift. Niet voor niets nemen moderne schrijfmethoden dan ook blok- en sierschrift op als leerstof voor de bovenbouw van de basisschool.

Bovendien zijn deze kinderen geïnteresseerd in de individuele trekken van het handschrift. De Engelse schriftpsychologe Jacqui Tew publiceerde er zelfs een alleraardigst boekje over voor tienplussers: *Handwriting Analysis – Can you read your character?* (zie achterin: Enige literatuur en adressen)

Doelstelling

Het doel van deze lesbrief is drieledig.

In de eerste plaats willen wij inspelen op de natuurlijke belangstelling van de bovenbouwkinderen voor schrift in het algemeen en hun eigen handschrift in het bijzonder. Dit gebeurt door met hen te kijken naar en te praten over enkele handschriften van leeftijdsgenoten.

In de tweede plaats leren zij al doende een aantal schriftkenmerken kennen. Misschien krijgen zij daardoor meer inzicht in en waardering voor zichzelf en hun groepsgenoten.

In de derde plaats kan de groepsleraar zijn of haar leerlingen beter leren kennen. Hij/zij doet zo interessante informatie op, die in de toekomst van pas kan komen. Een leraar, die meer weet op dit boeiende gebied van schriftelijke expressie, kan de leerlingen nu eenmaal beter begeleiden en zo nodig verwijzen.

Opzet

In deze lesbrief worden twee lessen beschreven die elk ongeveer 45 minuten duren.

Les 1 start met een gesprek over twee kinderhandschriften (A en B). Dan volgt een instructie over drie schriftbeelden van het ene handschrift (A), resp. het bewegings-, ruimte- en vormbeeld. Vervolgens onderzoeken de leerlingen het andere handschrift (B) op dezelfde drie schriftbeelden. De les eindigt met een (facultatieve) huiswerkvraag.

Les 2 maakt gebruik van een ander handschrift (C). Eerst worden samen de drie schriftbeelden bekeken en verwoord. Dan volgt per schriftbeeld een instructie over telkens drie verschillende schriftkenmerken. Hierna wordt eerst samen een handschrift geanalyseerd, en gevolgd door het in tweetallen onderzoeken van elkaars handschrift. In de nabespreking wordt daarover verslag uitgebracht. Tenslotte volgt een terugblik en worden er, indien wenselijk en mogelijk, vervolgspraken gemaakt.

De lesbrief vermeldt enkele suggesties voor tussentijdse of vervolgactiviteiten. Enige literatuur en adressen sluiten de lesbrief af.

LES 1

Lesdoelen:

- * leren zien en onder woorden brengen van verband tussen schrift en schrijver
- * leren kennen van en werken met drie schriftbeelden
- * samenwerken en leren van elkaar

Lesbeschrijving

1. Voorbereiding
2. Leergesprek
3. Instructie, verwerking, nabespreking
4. Huiswerkvraag

Ad 1 (Voorbereiding)

Bij deze lesbrieven bevinden zich twee handschriften. Het ene (A) is netjes en leesbaar geschreven, het andere (B) is slordig en moeilijk leesbaar. Door ze op een transparant te kopiëren, zijn ze met een overheadprojector weer te geven, maar ook gewoon te kopiëren. De handschriften zijn eveneens van de website op het digibord voor de hele klas/groep te tonen!

Ad 2 (Leergesprek)

Beide teksten worden (al dan niet in spiegelbeeld!) geprojecteerd, aan het bord gehangen, in de kring gelegd, of gekopieerd en uitgedeeld. Door éérst het spiegelbeeld te bekijken, worden de leerlingen aangezet op het geheel en niet op de inhoud, de boodschap, te letten.

Stel als **startvraag**: “Wat valt je op in handschrift A en B?”

Misschien zeggen ze eerst iets over de manier waarop in school schrijven wordt beoordeeld: keurig, mooi, netjes, mooi, of slordig, lelijk, slecht. Wijs er terloops op dat het nu niet over de inhoud van de tekst gaat. Bij schriftpsychologie, vaak nog grafologie genoemd, staat namelijk de ‘uitdrukking’ voorop en niet de ‘boodschap’.

Stel als **vervolgvraag**: “Als je zelf net als A of B zou schrijven, wat kan je dan over elk zeggen?”

Waarschijnlijk komen er nu opmerkingen die verdergaan dan die van zoeven.

Bijvoorbeeld:

A zet de puntjes op de ‘i’, lijkt me nogal een Pietje Precies; gaat rustig te werk, deelt goed in, schrijft nogal schools, duidelijk, recht;

B neemt er niet de tijd voor, maakt er zich vanaf, bedenkt niet dat een ander het moet lezen, doet onverschillig aan, onduidelijk, scheef.

[Informatie voor de leerkracht

Het is boeiend om bij elke reactie in te schatten wat die te maken heeft met de instructie die aanstonds volgt:

- **bewegingsbeeld** – schools, saai, stijf, óf levendig, bruisend, soepel aandoende schrijfbeweging;

- **ruimtebeeld** – in elkaar gedrukt, veel wit latend, óf uitzwaaiend, weinig wit latende bladindeling;

- **vormbeeld** – methodisch, gemaakt, óf zelfontwikkeld, originele lettervormen.]

Ad 3 (Instructie, verwerking, nabespreking)

Instructie - We gaan handschrift A nu van flinke afstand bekijken. Op die manier zie je echter alleen het hele bos (schrift), nog niet de afzonderlijke bomen (letters). We kijken in deze les naar het schrift als bos, als een vergezicht. In de volgende les komen de bomen aan bod, omdat we dan van de leesafstand uitgaan.

Van deze flinke afstand kun je naar drie verschillende dingen kijken – **schriftbeelden** noemen we dat.

Het eerste is het ‘bewegingsbeeld’. Wat kan dat betekenen? Vraag enige reacties.

Het gaat er hier om hoe de pen over het papier beweegt – langzaam of snel, met horten en stoten of vloeiend, teruggaand (linkshellend), stilstaand (steil) of doorgaand (rechtshellend).

Wat vinden jullie?

Het tweede is het 'vormbeeld'. Wat kan dit betekenen? Vraag weer enkele reacties. Nu komt het erop aan of de letters meer op de schrijfmethode of op persoonlijk schrift lijken, of dezelfde letters vormvast of wisselend van vorm zijn. Wat vinden jullie?

Het derde is het 'ruimtebeeld'. Wat kan dat betekenen? Vraag opnieuw enige reacties.

Ditmaal gaat het om de wijze waarop de bladruimte is ingedeeld, of ze meer of minder overzichtelijk, regelmatig of onregelmatig aandoet. Wat vinden jullie?

Als **verwerking** gaan de leerlingen handschrift B - per schriftbeeld - analyseren.

Zij doen dit in tweetallen, die op basis van aanwijzing, loting, spontane keuze, volgens de gebruikelijke werkwijze worden samengesteld.

Aan de hand van het volgende overzicht (op bord of stencil) volgt het onderzoek. Laat alleen die woorden onderstrepen, die ze van toepassing vinden.

Schriftbeelden

BEWEGINGSBEELD (hoe glijdt de pen over het papier?):

- langzaam – met horten en stoten – teruggaand – stilstaand
- snel – vloeiend – doorgaand

RUIMTEBEELD (hoe is het blad ingedeeld?):

- overzichtelijk – regelmatig – duidelijke zwart-wit verdeling
- onoverzichtelijk – onregelmatig – onduidelijke zwart-wit verdeling

VORMBEELD (hoe zien de letters eruit?):

- schoolschrift – vormvaste letters
- persoonlijk schrift – wisselende lettervormen

Ga in de **nabespreking** per trefwoord na hoeveel tweetallen dit onderstrepten en noteer deze aantallen op het (bord)overzicht. Wat kunnen we nu heel algemeen over het schrift van schrijver B zeggen?

Ad 4 (Eventuele huiswerkvraag)

Deze vraag is facultatief en dus voor geïnteresseerd geraakte leerlingen. De vraag is om van thuis een brief of kaart (geen boodschappenlijstje) van moeder (anders vriendin, tante, oma) en/of vader (vriend, oom, opa) mee te nemen. Het kan een idee zijn om een map met familiehandschriften aan te leggen. Aan het einde van de tweede les kan worden nagegaan, of en zo ja welke vervolgactiviteiten daarmee zullen plaatsvinden.

LES 2

Lesdoelen:

- * leren kennen van en werken met afzonderlijke schriftkenmerken
- * samenwerken en van elkaar leren

Lesbeschrijving

1. Voorbereiding
2. Leergesprek
3. Instructie, verwerking, nabespreking
4. Terugblik en vervolgspraken

Ad 1 (Voorbereiding)

Bij de instructie wordt eerst gebruikgemaakt van het bijgevoegde handschrift C. Kopieer dit in zoveel exemplaren als er tweetallen zijn.

Bij de verwerking dient van elke leerling een handschrift-in-enkelvoud aanwezig te zijn, liefst op ongelinieerd papier. Misschien uit een project- of multomap (verslag, boekbespreking, observatie, vrije tekst, opstel)?

Het bespaart tijd door reeds beschikbaar materiaal te gebruiken, eventueel een dictee of taal-oefening op gelinieerd papier.

Een nog andere en weinig tijd vragende activiteit voor de verwerking: geef elke leerling voor de laatste opdracht een blanco kwart A4-blaadje (15 cm. hoog en 10,5 cm. breed) en dicteer daar deze zin voor: **Wij bekijken in onze groep verschillende soorten handschriften. Hoe vind je dat van mij?** Ze mogen er hun naam niet op schrijven!

Ad 2 (Leergesprek)

Het vermenigvuldigde handschrift C wordt uitgedeeld aan de tweetallen. In dezelfde samenstelling als de vorige keer, of nu juist een andere?

Vraag per schriftbeeld om, aan de hand van het eerdere overzicht, na te gaan welke trefwoorden het meest van toepassing lijken. Noteer erna op het bord het aantal keuzes per trefwoord. Wat kunnen we nu – heel algemeen en heel voorzichtig – over schrijver C zeggen?

Ad 3 (Instructie, verwerking, nabespreking)

We verlaten nu het ‘bos’ (hele schrift, algemene indruk) en gaan de ‘bomen’ (afzonderlijke schriftkenmerken, nauwkeurige analyse) onderzoeken. Per schriftbeeld komen specifieke kenmerken aan de orde. Dat gebeurt, eerst onder leiding, in tweetallen en beeld voor beeld – nog steeds met handschrift C.

Instructie

BEWEGINGSBEELD (hoe glijdt de pen over het papier?)

- * Is er langzaam of snel geschreven? (Kijk of de punten precies boven de ‘i’ staan, of rechts ervan);
- * is er nauw of wijd geschreven? (Kijk of de letter ‘n’ smaller dan hoog is, of breder dan hoog);
- * is er met veel, weinig of wisselende druk geschreven? (Kijk of de neerhalen iets dikker zijn dan de ophalen, of ophalen en neerhalen dezelfde dikte hebben).

RUIMTEBEELD (hoe is het blad ingedeeld?)

- * Is er steil (eventueel linkshellend) of rechtshellend geschreven? [Kijk of de letter ‘f’ (anders ‘k’ en ‘l’) rechtop staat of naar links helt, of naar rechts helt];
- * is er tussen de woorden een grote of kleine afstand? (Kijk of deze open ruimte groter is dan de breedte van de letter ‘n’, of kleiner);
- * is er tussen de regels een grote of kleine afstand? (Kijk of de lusletters tussen de regels van elkaar af staan, elkaar raken, of misschien in elkaar grijpen).

VORMBEELD (hoe zien de letters eruit?)

- * Is er met vormvaste of veranderende letters geschreven? (Kijk of de letters ‘g’ en ‘k’ er steeds hetzelfde uitzien, of van vorm veranderen);
- * is er eenvoudiger of sierlijker geschreven? (Kijk of de hoofdletters eenvoudiger, of mooier zijn dan die op school geleerd zijn);
- * is er mager of vol geschreven? (Kijk of de letters ‘e’, de lussen van ‘k’ en ‘g’ dicht, of open zijn).

Wat kunnen we over schrijver C nu wat duidelijker over het geschrevene zeggen? Tot zover de instructie en het in tweetallen werken onder leiding.

Als **verwerking** volgt nu, weer in tweetallen, de zelfstandige toepassing van zowel de schriftbeelden als de afzonderlijke schriftkenmerken. Bij deze activiteit wordt gebruikgemaakt van de handschriften van de leerlingen zelf (zie bij de voorbereiding). Per tweetal wordt eerst het handschrift van de een onderzocht, daarna dat van de ander. Als voor de gedichteerde zin (en individuele verwerking?) wordt gekozen, dan trekken de leerlingen een blaadje uit de omgekeerde waaier die de leerkracht hen voorhoudt.

Het volgende overzicht dient hierbij als leidraad, met telkens tussen haakjes een karaktertrek (die genegeerd kan worden als er geen belangstelling voor is). De toepasselijke woorden moeten weer worden onderstreept.

Handschriftanalyse

SCHRIFTBEELDEN

BEWEGINGSBEELD (hoe glijdt de pen over het papier?):

- *langzaam – met horten en stoten – teruggaand – stilstaand*
- *snel – vloeiend – doorgaand*

RUIMTEBEELD (hoe is het blad ingedeeld?):

- *overzichtelijk – regelmatig – duidelijke zwart-wit verdeling*
- *onoverzichtelijk – onregelmatig – onduidelijke zwart-wit verdeling*

VORMBEELD (hoe zien de letters eruit?):

- *schoolschrift – vormvaste letters*
- *persoonlijk schrift – wisselende lettervormen*

AFZONDERLIJKE KENMERKEN

BEWEGINGSBEELD:

- *langzaam (punten boven ‘i’)*
- *snel (punten naar rechts)*
- *nauw (‘n’ smaller dan hoog)*
- *wijd (‘n’ breder dan hoog)*
- *druksterk (stevig, donker)*
- *drukzwak (teer, licht)*

RUIMTEBEELD:

- *steil of linkshellend (letter ‘f’)*
- *rechtshellend (letter ‘f’)*
- *grote woordafstanden (letter ‘n’)*
- *kleine woordafstanden (letter ‘n’)*
- *grote regelafstanden (veel wit)*
- *kleine regelafstanden (verhaken)*

VORMBEELD:

- *vormvaste letters (‘g’ en ‘k’)*
- *wisselende letters (‘g’ en ‘k’)*
- *eenvoudiger letters (hoofdletters)*
- *versierde letters (hoofdletters)*
- *magere letters (dichte ‘e’, ‘k’, ‘g’)*
- *volle letters (open ‘e’, ‘k’, ‘g’)*

In de **nabespreking** kan een vraag zijn: “Vind je, dat de analyse wel bij je past, of juist niet? Licht eens toe!” Zorg dat iedere leerling daar kort op kan antwoorden, behalve als hij/zij niet wil.

Het kan leerzaam zijn om te horen wat kinderen over zichzelf zeggen. Bij een al te positieve of negatieve invulling zal er zeker reactie uit de groep komen!

Ad 4 (Terugblik en vervolgspraken)

Vat nog even samen waar de twee lessen over gingen:

- je schrijft zoals je bent;
- in het handschrift teken je je eigen portret,
- de drie schriftbeelden geven een algemene indruk (bos),
- de schriftkenmerken werken de algemene indruk verder uit (bomen).

De vraag kan nu zijn: “Wat vond je van dit onderwerp?” of “Wat heb je ervan geleerd?” De reacties kunnen van belang zijn – voor schoolkrant, oudergesprek?

Een slotvraag kan luiden: “Zijn we nu klaar met het handschrift, of hebben we punten laten liggen?” Noteer de opmerkingen en maak afspraken over de uitvoering ervan. Hieronder volgen enige suggesties om eventueel zelf in te brengen.

Enkele suggesties voor tussentijdse of vervolgactiviteiten

1. Als ‘huiswerkvraag’ hebben sommige leerlingen het handschrift van iemand meegenomen. Een enkeling heeft misschien een mapje met familiehandschriften aangelegd. Wat daarmee te doen? Onderzoeken op typische verschillen misschien – zie je overeenkomsten en/of verschillen in het handschrift van bijvoorbeeld jongeren en ouderen, mannen en vrouwen?

2. De van thuis meegebrachte handschriften lenen zich natuurlijk ook voor nog andere onderzoekjes. Samen, in groepjes of individueel, kunnen de schriftbeelden en/of de afzonderlijke schriftkenmerken worden nagegaan. Zullen we proberen om samen, op grond van een enkel handschrift, een samenvattend verslagje te schrijven met behulp van alle onderstreepte woorden? (studerend lezen)

3. Ieder kan uiteraard ook een samenvattend verslagje schrijven na het eigen handschrift te hebben geanalyseerd.

4. Een speciale opdracht kan zijn: Lees zowel je eerder geschreven analyse als je samenvattend verslagje naar aanleiding van je schriftanalyse goed door. Zet daarna de overeenkomsten en verschillen op een rijtje.

5. Elke leerling kan zijn/haar ‘handtekening’ op een sticker schrijven. Een enthousiast groepje kan ze in drie categorieën verdelen en in evenveel kolommen op een vel papier plakken: schools – beetje anders – heel anders.

In een leergesprek kunnen hierover vragen aan de orde komen zoals:

- Wat valt jullie op (spreek tevoren af: alleen reageren, nog niet discussiëren)
- Kijk eens naar de drie kolommen en wie daarbij staan – valt je iets op?
- Wat kunnen verschillen zijn tussen de drie kolommen?
- Vind je dat je in een andere kolom thuisheert?

6. Zijn er vragen die we beter aan iemand van buiten kunnen voorleggen? Zie hiervoor eventueel de onderstaande te adressen.

Enige literatuur en adressen

De volgende uitgaven en adressen maken een nadere kennismaking met het boeiende en moeilijke gebied van het handschrift mogelijk.

- * Het Handschrift, over de geschiedenis, het onderwijs en de grafologie, Ben Engelhart, Lelystad, 26 oktober 1999 (AO-boekje 2683)
- * Handschrift als signaal, Een wegwijzer voor ouders en andere opvoeders voor het vroegtijdig herkennen van problemen of achterstanden in de schrijfontwikkeling van kinderen, C.G. Haenen-van der Hout, Deventer, 1983 (ISBN 90-202-1744-5)
- * Handwriting Analysis – Can you read your character? Jacqui Tew, Element Children's Books Ltd, 1998 (ISBN 1-901881-30) (3.99 pond, 5.95 dollar)
- * Werkgroep Kinderhandschrift, p/a Mevr. A.C.M. Schoemaker-Ytsma, Magnolialaan 23, 7711 LX Nieuwleusen, tel. 0529-481583, e-mail grafoadvies@home.nl
- * Instituut Haenen-van der Hout (SPH), p/a Mevr. G. Arends-Scheers, Smedenweg 6, 2151 DA Nieuw-Vennep, tel. 0252-672759, e-mail mharends@hetnet.nl
- * Samensteller van deze lesbrief: D. Schermer, De Hazelaar 41, 6903 BB Zevenaar, tel. 0316-527550, e-mail dick.schermer@zonnet.nl

Dankwoord

Graag wil ik voor de try-out en de waardevolle opmerkingen hartelijk danken:

- * De heer Romke de Jong van "Het Kompas" en de leerlingen van zijn groep 7/8 in Nieuwleusen;
- * mevrouw Trudy van den Broek-Bögels van "De Wissel" en de leerlingen van haar groep 7 in Zevenaar.

Zevenaar, 9 september 2003/25 oktober 2010

D. Schermer

Bijlagen

- + Handschriftanalyse 'Schriftbeelden' (voor Les 1 en 2)
- + Afzonderlijke kenmerken (voor Les 2)
- + Kopie van handschrift C (voor Les 1)
- + Kopie van handschrift A en B (voor Les 1)

Handschriftanalyse: SCHRIFTBEELDEN

1. **Bewegingsbeeld** (hoe de pen over het papier beweegt)
 - langzaam – met horten en stoten – teruggaand – stilstaand
 - snel – vloeiend – voortgaand
2. **Ruimtebeeld** (hoe het blad is ingedeeld)
 - overzichtelijk – duidelijke zwart-wit verdeling – regelmatig
 - weinig overzichtelijk – geen duidelijke zwart-wit verdeling – onregelmatig
3. **Vormbeeld** (hoe de lettervormen er uitzien)
 - schoolschrift – vaste lettervormen
 - persoonlijk schrift – wisselende lettervormen

AFZONDERLIJKE KENMERKEN

Bewegingsbeeld

- langzaam (punten boven 'i')
- nauw ('n' smaller dan hoog)
- druksterk (dik-dun)
- snel (punten naar rechts)
- breed ('n' breder dan hoog)
- drukzwak (zelfde dikte)

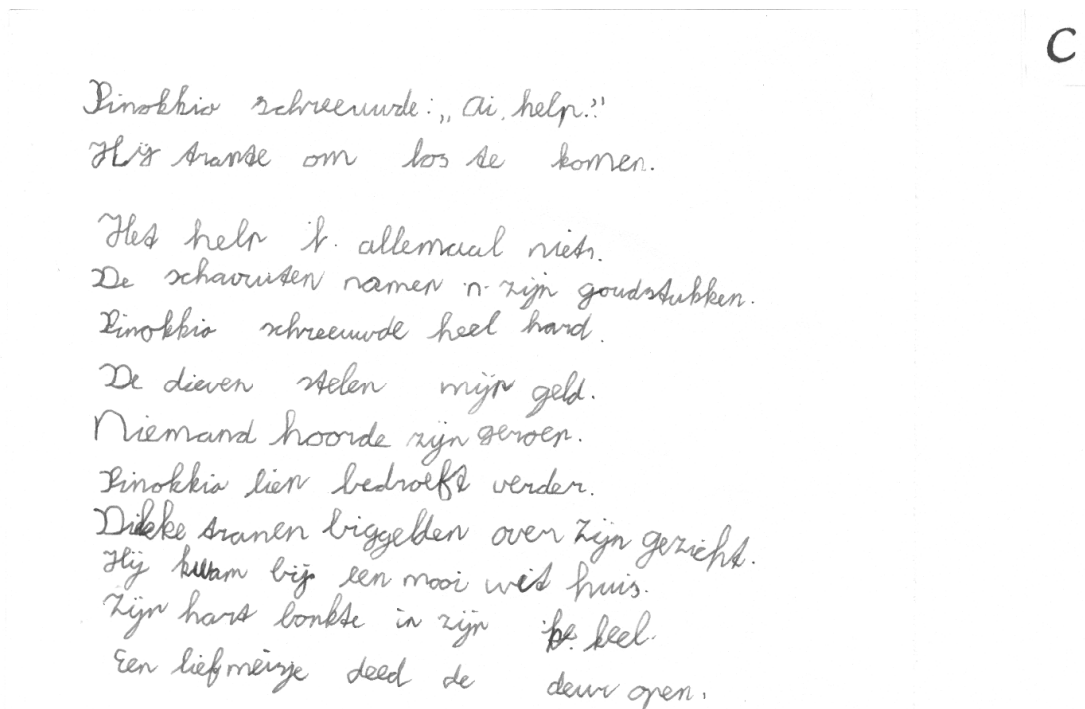
Ruimtebeeld

- steil of linkshellend (letter 'f')
- grote woordafstanden ('n')
- grote regelafstanden (veel wit)
- rechtshellend (letter 'f')
- kleine woordafstanden ('n')
- kleine regelafstanden (verhaken)

Vormbeeld

- vormvaste letters ('g' en 'k')
- eenvoudiger hoofdletters
- magere letters (dichte e, k, g)
- wisselende letters ('g' en 'k')
- versierde hoofdletters
- volle letters (open e, k, g)

Schriftvoorbeelden:

Pinokkio schreeuwde: „ai, help!”

A

Hij sprong om los te komen.

Het hielp allemaal niets.

De schavuiten namen zijn goudstukken.

Pinokkio gilde heel hard.

De dieven stelen mijn geld.

Niemand hoorde zijn geroep.

Pinokkio liep bedroefd verder.

Dikke tranen biggelden over zijn gezicht.

Hij kwam bij een mooi wit huis.

Zijn hart klopte in zijn keel.

Een lief meisje deed de deur open.

1 Pinokkio schreeuwde: „Ai, help!”

B

2 Hij sprong om los te komen.

3 Het hielp allemaal niets.

4 De schavuiten namen zijn goudstukken.

5 Pinokkio gilde heel hard.

6 De dieven stelen mijn geld.

7 Niemand hoorde zijn geroep.

8 Pinokkio liep bedroefd verder.

9 Dikke tranen biggelden over zijn gezicht.

10 Hij kwam bij een mooi wit huis.

11 Zijn hart klopte in zijn keel.

12 Een lief meisje deed de deur open.